

מעוברת שנתגיירה

פתיחה

מטרת המאמר היא לדון אם ולד שהוררתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה עובר תהליך גיור עצמאי – ולפי זה טבילת אמו היא גם טבילת הגיור שלו עצמו, ומילתו היא מילה לשם גיור, או שאינו עובר תהליך גיור, אלא שכיוון שנולד לאמו לאחר גיורה הריהו כבן גיורת, ולפי זה טבילת אמו היא טבילה לשם הגיור שלה בלבד, ומילתו היא כמילת ישראל רגיל.

שאלה זאת היא משמעותית ביותר להליך הגיור עצמו, שהרי גר קטן שגיירוהו אביו או בית דין יכול למחות משיגדיל, ויחזור להיות כגוי לכל דבר. אך אם העובר אינו עובר תהליך גיור אלא יהדותו היא מכוח היותו בן לאמו, ודאי שזו מציאות בלתי הפיכה.

דיון נוסף הנובע משאלה זו הוא לעניין היחס בין הוולד לאמו, שהרי קיימא לן ש"גר שנתגייר כקטן שנולד דמי", ואם כן על הצד שהעובר עובר תהליך גיור עצמאי אין לו יחס לאמו; אך על הצד שהוא בן גיורת, הוא מתייחס לאמו. הנפקא מינה היא לעריות של שאר אם (כגון אשת תאמו או אשת אחיו מאמו שנולד אחר-כך, שהוררתו ולידתו בקדושה), לדיני עדות וכן לדיני נחלה – אם יירש את אמו מהתורה, או שדינו כגר, שאינו יורש את אמו הגיורת.

נפקא מינות נוספות לעניין הגדרת מעמדו כגר או כבן גר:

1. דין הוולד לכהונה, שהרי קיימא לן שגיורת שנישאת לכהונה תצא, ובת גרים לא תינשא לכתחילה – אך אם נישאת לא תצא.
2. אם מותר בממזרת כגר, או שאסור כבן גיורת (שו"ע אה"ע"ז סימן ד סעי' כב-כג)
3. אם יכול לדון ישראלים כבן גיורת (אם אביו ישראל) או שאינו רשאי, כגר (שו"ע חו"מ סימן ז סעי' א)

הסתירה במקורות בגמרא וישוב האחרונים

בסוגיה (יבמות עח.) מקשה הגמרא, למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו", מדוע בן מעוברת שנתגיירה אינו צריך טבילה, וסגי לו בטבילת אמו ולא הווי חציצה; ומתרת: "שאני עובר, דהיינו רביתיה". מבואר אם כן בגמרא שלמאן דאמר "עובר ירך אמו" העובר אינו צריך תהליך גיור, כי הוא איבר אורגני של אמו ואין לו זהות משל עצמו. במקרה זה, לאחר שנולד הוא כיהודי גמור בלא תהליך גיור, שהרי נולד לאם יהודייה. ועל כן, למאן דאמר "עובר ירך אמו", פשוט לגמרא דינו של רבא, שמעוברת שנתגיירה בנה אינו צריך טבילה, ולא אכפת לנו שהוררתו אינה בקדושה.

אך למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו" אינו בטל לאמו, וצריך אף הוא לעבור תהליך גיור – ועל כך מקשה הגמרא מדוע לא הוי חציצה, ומדוע לא צריך להטבילו שוב לאחר שנולד. הגמרא עונה ש"היינו רביתיה" והאם אינה נחשבת חציצה, ועל כן נחשבת הטבילה של אמו גם עבורו.⁶⁴

הרמב"ן (יבמות מז: ד"ה נתרפא) הוכיח שאף שלכתחילה צריך קודם למול ואחר-כך לטבול, בדיעבד גר שטבל ואחר-כך מל עלתה לו לגיור, כפי שבמעוברת שנתגיירה עולה לעובר טבילת אמו, אף שהמילה לשמונה נעשית אחר-כך ומשלימה את תהליך הגיור. לעומת זאת, הרא"ה (הביאווהו ה"נמוקי יוסף" והריטב"א ביבמות מז:) והתוספות (שם ד"ה מטבילים אותו) דחו את הוכחת הרמב"ן והם סוברים שתהליך הגיור נגמר בטבילה, וכיוון ש"היינו רביתיה" חשיב העובר כנקבה וסגי לו בטבילה.

מחלוקת הרמב"ן עם הרא"ה היא בשאלה אם המילה של הוולד שהוררתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה היא היוצרת את הגיור (שיטת הרמב"ן), או שהיא מילת ישראל רגילה (שיטת הרא"ה); אך לכולי עלמא טבילת העובר במעי אמו היא טבילת גיור,

⁶⁴ התוספות (יבמות שם ד"ה אלא דאמר רבא) מציינים שבעצם לדעת רבא אין כלל קושיה, שהרי רבא סובר ש"עובר ירך אמו", וברור שהקושיה היא רק למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו". התוספות מסבירים שהגמרא מנסה לסדר את דברי רבא גם לשיטת רבי יוחנן, הסובר כי "עובר לאו ירך אמו".

חמדת הארץ ה

המתייחסת גם לעובר ולא רק לאם. ואין לומר שלרא"ה העובר אינו צריך טבילת גיור כלל, משום שאם זו הייתה סברתו לא היה צריך לנמק שהעובר במעי אמו נחשב כנקבה, ולכן אינו צריך מילה בשביל הגיור, אלא היה יכול לומר סתם שהוולד אינו צריך גיור.

אם כן, בין לרמב"ן ובין לרא"ה ולתוספות, רואים שוולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה עובר תהליך גיור בעצמו וחשיב כגר ולא כבן גר, ורק נחלקו אם המילה היא חלק מתהליך הגיור⁶⁵.

על תפיסה זו, הרואה את העובר כמי שעובר תהליך גיור בעצמו, הקשו האחרונים (הגרנ"ט ביבמות סימן יא, ה"אחיעזר" יו"ד סימן כט, ה"קהילות יעקב" יבמות סימן לא) שלוש קושיות:

א. הגמרא (יבמות צז): אומרת:

שני אחים תאומים... היתה הורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה... אבל חייבים משום אשת אח.

רש"י: אבל חייבים כרת משום אשת אח – מן האם, שהרי היא כישראלית שילדה בנים.

ואם נאמר שהעובר עובר תהליך גיור, והוי כקטן שנולד – קשה, מדוע חשיבי אחים מהאם.

ב. רש"י על המשנה (בכורות מו.) כותב:

נתגיירה מעוברת – ובעלה עמה, וילדה, הוי אותו וולד בכור לכהן, דפטור רחם הוא בישראל, ולא לנחלה, דהורתו שלא בקדושה ולא בר נחלה הוא וזרע מצרי רחמנא אפקריה, דכתיב "וזרמת סוסים זרמתם".

ואם נאמר שהעובר עובר תהליך גיור, והוי כקטן שנולד – קשה, מדוע יש לו חיוב פטר רחם כמי שנולד לאם יהודייה.

ג. הגמרא (יבמות עח.) אומרת שמצרית מעוברת שנתגיירה בנה מצרי שני, ואם נאמר שהעובר עובר תהליך גיור היה צריך להיות מצרי ראשון⁶⁶.

משלושת המקורות הנ"ל רואים שוולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה נולד כיהודי לכל דבר, ואיננו צריך מילת גיור, ואף אינו צריך טבילה מצד עצמו אלא רק מצד אמו.

לכאורה, אפשר ליישב לשיטת הרא"ה, שבאמת העובר מתגייר על-ידי הטבילה, ומכל מקום כיוון שנולד לאם יהודייה אינו כקטן שנולד, ומתייחס אחר אמו לעניין עריות, חייב בפדיון הבן ודינו כמצרי שני – ומתברר למפרע שאין צורך בטבילה בשביל העובר עצמו. אך בגמרא מבואר שאילו הייתה חציצה לעובר בטבילת האם היה צריך טבילה נוספת, ומכאן שאינו נחשב כיהודי מעצם זה שנולד למעוברת שנתגיירה וצריך גיור בעצמו.

שיטת הגרנ"ט

הגרנ"ט (יבמות סימן יא), מחדש שישנם שני עניינים: ייחוס בתולדה לאומה הישראלית ולאמו, וקדושת ישראל שממנה נולד חיוב המצוות. עצם הייחוס הוא לאמו, כלומר שנולד לאם יהודייה, ועל-ידי כך שייך לאומה הישראלית ואינו כקטן שנולד, ומכל מקום לעניין חיוב מצוות עדיין צריך לעבור תהליך גיור. במעוברת שנתגיירה, ייחוס הוולד הוא לאמו ומעצם הלידה, ואינו "כקטן שנולד", ועל כן יש לו אחים מאם, חשיב מצרי שני, וחשיב פטר רחם של אמו. הצורך בטבילה, ולרמב"ן אף במילה, הוא כדי להכניסו בקדושת ישראל ולחייבו במצוות.

לפי דברי הגרנ"ט, יוצא שהוולד הוא גר וגם בן גר; הוא בן גר לעניין ייחוסו אחר אמו – ותהליך זה מושלם בלידה, אך עובר תהליך גיור לעניין קדושת ישראל – ותהליך זה מושלם לרא"ה בטבילה, ולרמב"ן אינו מושלם עד המילה⁶⁷. והנה, דברי הגרנ"ט

⁶⁵ הנפקא מינה במחלוקת הרמב"ן והרא"ה היא, כאמור, גר שטבל ורק אחר-כך מל. לרמב"ן הוי גרות, ולרא"ה לא הוי גרות. ומכל מקום הרמב"ן מתייחס למילת ולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה כמילת גרות, והרא"ה סובר שהוי מילת ישראל גמור. ועיין במאמרו של הרב מרדכי בראלי שליט"א ("תחומי"ן כג), שיש נפקא מינה אם מילה זו תדחה שבת – לרמב"ן לא תדחה ולרא"ה תדחה. ולמעשה כתב שהמילה לא תדחה שבת, לחוש לשיטת הרמב"ן (עייין בשו"ע יו"ד סימן רסח סע' א ובש"ך שם).

⁶⁶ שאלה זו אינה קשה כל-כך, משום שמבואר בגמרא שהמקור לכך שבנה מצרי שני נלמד מהייתור "אשר יולדו" – ומכאן שהכתוב תלאו בלידה; ואם כן אפשר שהעובר עובר גיור ומכל מקום חשיב מצרי שני, שהכתוב תלאו בלידה.

מחודשים, דמנין לנו להמציא שני עניינים בגיור, ולומר שלחלק מהעניינים סגי בנולד לאם גיורת, ולחלק אחר צריך תהליך טבילה ומילה⁶⁸?

שיטת רבי עקיבא אייגר

אפשר ליישב את הקושיות שהבאנו לעיל מדברי האחרונים בדרך אחרת, שכיוון שהסוגיה (יבמות עח.) מדברת למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו", ולמאן דאמר זה ודאי במעוברת שהתגיירה הוולד עובר תהליך גיור, על כן נזקקת הגמרא להסביר מדוע אין חציצה בטבילה, וכיוון שיש תהליך גיור, הוולד הוא "כקטן שנולד" ואין בו אחווה דאם ואין בו חיוב פדיון הבן.

מהסוגיה (יבמות צו:) האומרת שיש לו אחווה מאם, ומהמשנה (בכורות מו.) שחייב בפדיון הבן אף למאן דאמר "עובר ירך אמו" – לשיטה זו ודאי הוולד אינו צריך תהליך גיור, משום שנולד לגיורת, ובגיור אמו סגי. אכן, מצרית מעוברת שנתגיירה בנה מצרי שני, אף למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו" – אך זו גזרת כתוב מיוחדת: "אשר יולדו" – הכתוב תלאו בלידה".

סיוע לדרך זו מצאתי בדברי ר' עקיבא אייגר. התוספות (כתובות יא. ד"ה מטבילין) דנים בגדרי הזכייה לגר קטן, והקשו על הגרסה שה"זכין" הוי מדרבנן, איך מצינו (סנהדרין טו.) גר קטן מהתורה; ויישבו התוספות שקאי במעוברת שנתגיירה שבנה אין צריך טבילה, ואם כן הם למדים שהוולד אינו עובר תהליך גיור, אלא הוא כיהודי מכך שנולד לאם גיורת, ואין צריך לדין "זכין". והקשה ר' עקיבא אייגר ("דרוש וחינוך" כתובות יא. ד"ה ולפי הגרסא) שזה נכון למאן דאמר "עובר ירך אמו", אך למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו" אדרבה, טבילתה היא גיור העובר, ואם כן שוב יקשה – הא הוי מדרבנן דאין זכין לקטן מהתורה. ובנו יישב שאף במילי דאין שליחות, איכא שהמעשה מועיל לשליח מועיל נמי למשלח, והכי נמי במעוברת שנתגיירה אגב טבילת האם מועיל גם לבנה מדאורייתא. מר' עקיבא אייגר רואים שהגמרא (יבמות עח.) הסוברת שהוולד עובר תהליך גיור היא רק למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו" (ומכל מקום מועיל מדאורייתא, דבכהאי גוונא אמרינן "זכין"), אך למאן דאמר "עובר ירך אמו" הוא נולד כיהודי לכל דבר.

אך לא זכיתי להבין את דברי ר' עקיבא אייגר, וה' יאיר עיני. דלהדיא מבואר בתוספות שאף למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו", אותו גר יורש את אמו מהתורה, ומכאן שחשיב כבנה ולא כגר אפילו למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו" (ולדרך הגרנ"ט, וכן לפי ה"חזון איש" לקמן, יובנו דברי התוספות, שהרי לשיטתם גם למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו", מכל מקום הוא מיוחס אחר אמו, ולכן יורש אותה מהתורה).

שיטת ה"חזון איש"⁶⁹

מי שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה הרי הוא כבן גיורת גמור, ואינו עובר תהליך גיור כלל, ולכן מובן מה שחייב בפדיון הבן, מצרית מעוברת שנתגיירה בנה מצרי שני, יש לו אחים מן האם, ויורש את אמו מן התורה. ובלשון ה"חזון איש": "כל שלידתן בקדושה לא מחשבא גרים". החזון איש" לומד מהתוספות (כתובות יא. ד"ה מטבילין) שמה שגיורו מועילה מהתורה אינו מדין זכין (כר' עקיבא אייגר), אלא בגלל שנולד לאם גיורת, אינו זקוק לתהליך גיור אף למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו".

אכן, לכאורה קשה מהגמרא (יבמות עח.), שם מבואר שאילו הייתה חציצה לעובר בטבילת אמו חשיב עדיין כגוי וצריך טבילה שלו. ה"חזון איש" מיישב שאף למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו" יש דברים שמעשה אמו מועיל לו ואין צריך מעשה עצמאי. לעניין

⁶⁷ על-פי יסוד זה מיישב הגרנ"ט את השאלה מדוע אבותינו שעברו תהליך גיור בהר סיני לא היו "כקטנים שנולדו", ונאסרו בקרוביהם. תשובתו: תהליך הגיור התייחס רק לקדושת ישראל לחיבתם במצוות, כיוון שהיו שייכים לאומה הישראלית כבר לפני מעמד הר סיני; לכן לא אמרו בהם "גר שנתגייר קטן שנולד דמיי". בדרך זו מיישב הגרנ"ט גם את שיטת תוספות (יבמות כג. ד"ה קסבר; קדושין עה: ד"ה ורבי ישמעאל), הסוברים שגוי ועבד הבא על בת ישראל הוולד כשר, משום שאינו יהודי, ולכאורה קשה, שמצינו (בכורות מז.) שגוי ועבד הבא על לוויה הבן הוא לוי פסול ופטור מחמש סלעים, ומשמע שהוא לוי ולא גוי. ולדרכו יישוב שהוי לוי לייחוס, ומכל מקום צריך גיור לקדושת ישראל למצוות.

⁶⁸ ויישוב קושיותיו:

א. בעניין בני ישראל במעמד הר סיני, שלא אמרינן בהם "כקטן שנולד", עיין במהר"ל ("גור אריה" בראשית פר' ויגש עמ' רלד), שכיוון שהגרות הייתה בעל כורחם לא אמרינן בהם "כקטן שנולד". ועיין עוד ב"משך חכמה" (דברים ה, כז).

ב. בעניין גוי ועבד הבא על בת ישראל לשיטת התוספות (אבה"ע סימן ד; פת"ש ס"ק א), מביא "נתיבות המשפט" דאף דהוי גוי וצריך גיור, אחר הגיור מפקיע יחס לאביו וממילא חוזר ליחס אמו ונעשה כישראלי למפרע, ועל כן חייב בפדיון הבן (לולא היה לוי פסול) ואסור במזירת.

⁶⁹ אבה"ע ד ט.

הרצון בגיור, רצון אמו מהני ליה ואין צריך רצון משלו. ולעניין טבילה, טבילת אמו לא מהני ליה וצריך טבילה עצמאית. לגבי השאלה מה זקוק למעשה עצמאי ומה לא, אמר ה"חזון איש" שאין לנו אלא מה שאמרו חכמים⁷⁰:

ובתערובת כח האם וכח הוולד, אמרה תורה דחשיבי כנולדים בקדושה, מחמת עיקר גירותן שהוא רק דאתפסינהו קדושת אימן, ויש להן אחווה מן האם, ובן מצרית מעוברת מצרי שני, וחייב בפדיון אם הוא פטר רחם, ויורש את אימו, ונראה דלולא גירות האם לא שייך כלל דין גירות בעובר, שלא אמרה תורה אלא באישים ולא בעוברים.

סיכום שיטות האחרונים

שיטת ה"חזון איש" היא שאף למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו", מעוברת שנתגיירה הוולד הוי כבן גר לכל דבר, וסגי בגיור האם בלבד (חוץ מאשר בנושא הטבילה), אך לדעת ר' עקיבא אייגר, למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו" הוולד צריך תהליך גיור עצמאי, ומכל מקום מהני מהתורה. לדעת הגרנ"ט, לעניין היחס לאומה אין צריך תהליך גיור עצמאי, אך לעניין חיובו במצוות צריך גיור.

דין הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה לעניין גרות

נציין שלוש נפקא מינות לשאלה זו:

א. אם הוולד יכול למחות משיגדיל – הפת"ש (יו"ד סימן רסח ס"ק ח) כתב בשם "תפארת למושה" שאינו יכול למחות משיגדיל. דעה זו סוברת שיהדותו של הוולד היא מכוח היותו בן לאמו.

ב. מה הדין כשבית הדין לא ידע בזמן הגיור שהאשה מעוברת – אם העובר עובר תהליך גיור וצריכים אנו לדין "זכין", ודאי צריך שבית הדין ידע שהיא בהריון. אך אם יהדותו היא מכוח שנולד לאם יהודייה, לא אכפת לן שבית הדין לא ידע בשעת הגיור שהיא בהריון, וכלשון ה"דגול מרבבה" (שם סעי' ו"ד כותית שנתגיירה):

אם ידעו ביי"ד בשעת הטבילה שהיא מעוברת הדין פשוט, אבל אם לא ידעו הבי"ד שהיא מעוברת יש לי בזה אריכות דברים, ותליא באשלי רב רבי ואכמ"ל.

ג. אם שטבלה על מנת לגייר את העובר ולא את עצמה – אם נאמר שהעובר עובר תהליך גיור אפשר שיועיל מדין "זכין", דאין חציצה בטבילה (אמנם על-פי דרכו של ר' עקיבא אייגר, בכהאי גוונא ה"זכין" לקטן לא יועיל מהתורה אלא רק מדרבנן, דדווקא אגב שמועילה הטבילה לאמו אמרינן "זכין" מהתורה שיועיל גם לו). אך אם הוולד כיהודי מכוח היותו בן לאם יהודייה, בכהאי גוונא אינו יהודי. ועיין בפת"ש (שם ס"ק ו) שכתב בשם "תפארת למושה" שצריך טבילה נוספת, כשיטתו לעיל שיהדותו היא מכוח היותו בן לאמו.

סיכום

ישנם אחרונים, כגון ה"תפארת למושה", שנקטו כדבר פשוט שוולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה נדון כבן גרים, ויהדותו נובעת מהיותו בן לאמו, ולא מתהליך הגיור. לעומת זאת, ה"דגול מרבבה" תלה דיון זה באשלי רב רבי, והיינו כשיטת ר' עקיבא אייגר שהבאנו לעיל, שספק זה תלוי בפסיקת ההלכה בשאלה אם "עובר ירך אמו".

דין הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה לעניין עריות

מי שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה, אין לו יחס אחר האב (יבמות צ:):

הגיורת שנתגיירו בניה עימה לא חולצין ולא מייבמין, אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה.

היינו, כיוון שלייבום בעינן אחווה מהאב וליתא. וכן לעניין עריות מבואר בגמרא ש'שאר האב' שרי. אבל מי שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה יש לו אחווה מהאם מדאורייתא, כמבואר בגמרא (שם):

שני אחים תאומים, היתה הורתן שלא בקדושה ולידתן בקדושה... חייבין משום אשת אח.

רש"י: אבל חייבין – כרת משום אשת אח מן האם, שהרי היא כישראלית שילדה בנים.

⁷⁰ דוגמה לדבר מביא ה"חזון איש" מדין "הפריש חטאת מעוברת" (יבמות עח.), שהוא למאן דאמר "ולד ירך אמו" ו"ולד חטאת למיתה", אך למאן דאמר "לאו ירך אמו" רצה מתכפר בזו רצה מתכפר בזו, כדן מפריש שתי חטאות לאחריות רצה מתכפר בזו רצה מתכפר בזו, ואם כן הוי כקרבן עצמאי, אך בתמורה (יא.) כתוב שאם הקריב אמה קודם שילדה בנה נאכל לזכרי כהונה, ואף שהוי מותר חטאת שלא נזרק דמו, זריקת דם אמו מהני לוולד.

שיטת רש"י היא שדברי הברייתא הם לאו דווקא בתאומים, ויש אחווה מן האם מהתורה לכל מי שיוולד אחריו ותהא הורתו ולידתו בקדושה. וכך הוא כותב (שם צח. ד"ה הכי גרסינו):

גר שהיתה הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה... ונשא אחותו מן האם שנולדה בהיותה עובדת כוכבים – יוציא, ואע"ג דלאו אחותו היא, דקטן שנולד, דמי גזירה דלמא אתי למנסב אחותו שנולדה אחריו, דבההיא איכא כרת, דלידת שניהם בקדושה ואחותו גמורה מן האם היא כישראלית שילדה בן ובת.

וכן שיטת הרמב"ן והרשב"א (שם צז: ד"ה א"ב), הריטב"א וה"נמוקי יוסף". וה"בית יוסף" (יו"ד סימן רסט) הביא מה"נמוקי יוסף" (יבמות ג: מדפי אלפס) שלדברי הגמרא חייבים משום אשת אח רק בתאומים ולא באחים. בדעת הרמב"ם (איסורי ביאה פרק יד הל' כ) נחלקו הש"ך וה"דגול מרבכה". הש"ך (יו"ד סימן רסט ס"ק ו) למד שדווקא בתאומים יש אחווה מהאם מהתורה; ובאמת, סיעתא לדרך זו מדברי הגמרא (יבמות צז:). המשנה אומרת:

הגיורת שנתגיירו בניה עמה – לא חולצים ולא מייבמים, אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה.

ובגמרא (שם):

אי אמרת בשלמא אסירי היינו, דקתני אפילו דאע"ג דראשון הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה הוא כשתי אימהות דמי, אפילו הכי אסירי.

ומשמע שהאיסור אינו אלא מדרבנן, ומדאורייתא כשתי אמהות דמו, ורק בתאומים יש להם אחווה מהאם מהתורה⁷¹ (והרמב"ן והרשב"א הדגישו שמה שאומרת הגמרא 'אסירי', הכוונה מהתורה). נראה שהש"ך למד ברמב"ם שבעצם יש אלמנט של גיור בוולד, והווי קטן שנולד, ואף שלעניין תאומים סגי בלידה המשותפת כדי להחשיבם כאחים מהאם, אחים רגילים נחשבים מהתורה כבני שתי אמהות, ואין להם אחווה מהאם. אך ה"דגול מרבכה" משיג על הש"ך בהבנת הרמב"ם, וסובר שהרמב"ם מודה לשאר ראשונים שאף אחים רגילים יש להם אחווה מהאם מהתורה.

סיכום

לשיטת רש"י, הרמב"ן, הרשב"א וה"דגול מרבכה" בדעת הרמב"ם, מבואר שוולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה מתייחס אחר אמו ויש לו אחווה מהאם, ומשום כך הוא יהודי. לשיטתם, יש ליישב את הסוגיה (יבמות עח.) המצריכה טבילה על-פי הסבריהם של הגרנ"ט או ה"חזון איש". אך ה"בית יוסף" בדעת ה"נמוקי יוסף" והש"ך בדעת הרמב"ם סוברים שוולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה, עיקר גיורו הוא על-ידי הטבילה, ולכן אין לו אחווה מהאם. לשיטתם, הסוגיה ביבמות כפשוטה, כהבנת ר' עקיבא אייגר, היא למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו". נמצא שהנפקא מינה להלכה במחלוקת הראשונים בשאלת מעמדו של וולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה היא לגבי אשת אחיו מן האם – אם היא אסורה מן התורה או מדרבנן.

בת שהורתה אינה בקדושה ולידתה בקדושה – לעניין איסורה לכהן

הגמרא (קידושין עח:) מביאה כמה שיטות תנאים בדין גיורת ובת גרים לכהונה. ר' אליעזר בן יעקב פוסל בת של גר וגיורת, אך מכשיר בת לאב יהודי ואם גיורת וכן בת לאב גר ואם יהודייה, ולומד: "בתולות מזרע ישראל" – אפילו מקצת זרע. רבי יוסי פוסל רק גיורת ממש, אך בת אפילו לאב ואם גרים – כשרה, ולומד: "בתולות מזרע ישראל" – מי שנזרעו בישראל.

מסקנת הגמרא להלכה היא שהבא להימלך מורים לו כרבי אליעזר בן יעקב, אך אם נישאת (בת לאב ואם גרים לכהן) – לא תצא, כרבי יוסי.

רש"י (שם ד"ה מי שנזרעו) נקט בדעת רבי יוסי ("מי שנזרעו בישראל") שתהא הורתה בקדושה, ומשמע שלרבי יוסי אם הורתה אינה בקדושה ולידתה בקדושה אסורה. וכן הרמב"ם (איסורי ביאה פרק ט הל' יב) כתב:

גרים שנישאו אלו מאלו... והולידו בת... אסורה לכהן, ואם נישאת לא תצא, הועיל והורתה ולידתה בקדושה.

⁷¹ עיין ב"ערוך לנר" (יבמות מב. ד"ה ויפטור), שהוכיח מגמרא זו כהבנת הש"ך ברמב"ם, וכן עיין בריטב"א (יבמות צז: בהוצאת מוסד הרב קוק, בהערה 65 של המהדיר).

חמדת הארץ ה

ודייק ה"בית יוסף" (אבה"ע סימן ז) שאם הורתה אינה בקדושה תצא; וביאר שבהורתה אינה בקדושה ולידתה בקדושה דמי לגיורת, שאפילו פחותה מבת ג' פסולה לכהונה. אך הח"מ (שם ס"ק כט) תמה על ראיית ה"בית יוסף" וכתב: "ולא דק, דאין זה (גיורת פחותה מבת ג') ראייה ללידתה בקדושה".

והנה, לדרך ר' עקיבא אייגר, למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו" מובנים דברי ה"בית יוסף", שוודאי כיוון שאותה בת עברה תהליך גיור, אף שלידתה בקדושה דינה כגיורת פחותה מבת ג', שקיימא לן שהיא פסולה לכהונה (וכן למד ה"צפנת פענח" מהרמב"ם בהלכה זו שדינה כגיורת). אך לדרך הגרנ"ט, אפשר לומר שהולד עובר תהליך גיור כדי להיכנס לקדושת ישראל וחייב המצוות; ומכל מקום כיוון שלעניין היחס בתולדה מתייחס אחר אמו, מסתבר שחשיב שנזרעו בתוליה בישראל ותיחשב כבת גרים, שאם נישאת לא תצא. ואפשר שזו סברת הח"מ לחלק בין גיורת פחותה מג', שדינה שתצא, לבין ילדה שהורתה אינה בקדושה ולידתה בקדושה, שדינה כבת גרים, ואם נישאת לכהן לא תצא (ועדיין יש מקום לומר שכיוון שלעניין חיוב מצוות צריך לעבור גיור חשיבא מיהא גם בגיורת, וכמי שלא נזרעו בתוליה בישראל ואסורה – כדרך רש"י, הרמב"ם והמחבר).

ולשיטת ה"חזון איש", שכתב להדיא שדינה כבת גרים לכל דבר, ודאי יש מקום לסברת הח"מ שאם נישאת לא תצא, וחשיב ככהאי גוונא שנזרעו בתוליה בישראל – שהרי נולדה לגיורת. ומכל מקום, אף הח"מ לא חלק לדינא על רש"י ועל דיוק ה"בית יוסף" ברמב"ם, שבת שהורתה אינה בקדושה ולידתה בקדושה אם נישאת לכהן תצא, ורק העיר שהוכחת ה"בית יוסף" לדבריו אינה מספקת. והב"ש (שם ס"ק מב) יישב את קושיית הח"מ:

...דאי הורתם שלא בקדושה לא תצא, א"כ הקרא בתולות מזרע ישראל אתיה כרשב"י, דלמד מקרא זה דגיורת כשרה, ואנן קי"ל גיורת פחותה מג"ש פסולה לכהונה, ולזה כתב הב"י קי"ל גיורת פחותה מג"ש פסולה, א"כ הורת שלא בקדושה פסולה.

ונראה ביאור דבריו דאף אם נאמר שהורתה אינה בקדושה חשיבה כבת גרים, יש לפסלה לכהונה אף בדיעבד, שאנן קיימא לן כר' יוסי, "מי שנזרעה בישראל" – שאף בת גרים שהורתה אינה בקדושה אסורה, שהרי נזרעה כגויה.

מכאן שאפשר לראות בשיטות שמי שהורתה אינה בקדושה ולידתה בקדושה תצא מהכהן הוכחה לכך שהיא כגיורת ולא כבת גרים, וכהבנת ה"בית יוסף" וה"צפנת פענח" ברמב"ם. ובה הרמב"ם יהיה כהבנת הש"ך לעיל, שוולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה אין לו אחווה מהאם מהתורה. אך רש"י ודאי סובר שהיא כבת גרים, שהרי יש אחווה מהאם מהתורה; ועל כן צריך לומר שאף שהיא בת גרים תצא מהכהן, כיוון שהורתה אינה בקדושה – וזה יסביר את הרמב"ם לדרך ה"דגול מרבבה", שיש לו אחווה מהאם מהתורה.

סיכום

בת שהורתה אינה בקדושה ולידתה בקדושה לא תינשא לכהן, ואם נישאה תצא. לפי ההבנה שדינה כגיורת הדבר פשוט, ולפי ההבנה שדינה כבת גרים צריך לומר שאיסורה לכהונה אינו נובע מהיותה גיורת, אלא מכך שלא נזרעו בתוליה בישראל.

הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה – לעניין עדות

הגמרא (יבמות כב.) אומרת:

אמר רב נחמן: גרים, הואיל ואתו לידן נימא בהו מילתא, אחים מן האם לא יעידו ואם העידו עדותן עדות, אחים מן האב מעידין לכתחילה. אממר אמר אפי' אחים מן האם מעידין לכתחילה, ומאי שנא מערוה דאמר יוציא? ערוה לכל מסורה, עדות לבי"ד מסורה, וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי.

רש"י: ערוה לכל מסורה – הכל נושאים נשים, ואי שרית לקיומיה אתי למשריה ערוה מישראל, דכולי עלמא לא ידעי דטעמא דגר, משום דקטן שנולד דמי. עדות לבי"ד מסורה – ואי נמי מכשרת עדות אחים גרים לא אתי לאכשורי עדות אחים דישראל, דבי"ד ידעי דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי.

מבואר בגמרא לדעת אממר, שאחים, בין מן האב ובין מן האם, שהורתם ולידתם אינה בקדושה, מעידים זה לזה בבית דין. ואף שבאחים מן האם שהורתם ולידתם אינה בקדושה גזרו רבנן לאסור כשניות לעניין ערווה, מכל מקום ערווה לכל מסורה אך עדות לבית דין מסורה, וגר שנתגייר כקטן שנולד ושרי ואין לגזור. וכן הביא המחבר להלכה (שו"ע חו"מ סימן לג סעי' יא):

הגרים מעכו"ם אין להם קורבה, אפי' שני אחים תאומים שנתגיירו מעידיים זה לזה, דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי.

וכתב ה"בית יוסף" (חו"מ סימן לג סעי' יא):

ונ"ל שהיינו דווקא כשהיתה הורתם ולידתם שלא בקדושה... ולישנא הכי דייק דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, אלמא הורתו ולידתו שלא בקדושה, אבל אם לידת שניהם בקדושה – אעפ"י שהורתם שלא בקדושה הרי הם אחים מן האם ופסולים מדרבנן. ואפשר דכיוון דעדות לבי"ד מסורה, כל שאין הורת שניהם ולידתם בקדושה כשרים הם, ולישנא "נתגייר" שייך אפי' נתגיירה אמו כשהיתה מעוברת, וצ"ע.

וב"דרכי משה" (שם) אף הכריע שהיכא שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה כשרים לעדות.

הש"ך (שם ס"ק ז) תמה, שכיוון שקיימא לן (יבמות צז): לענין עריות, שכשהורתם אינה בקדושה ולידתם בקדושה הווי אחים מהאם מהתורה, וחייבים כרת משום אשת אח – אם כן פשיטא שגם פסולים לעדות; ואין אומרים סברת 'ערווה לכל מסורה, עדות מסורה לבית דין', אלא באחים מהאם, שהורתם ולידתם אינה בקדושה, שאין בהם איסור עריות אלא מדרבנן, ולעדות כשרים, דעדות מסורה לבית דין ואין צריך לגזור; אך אנשים שאסורים מהתורה לעריות אסורים מהתורה לעדות. הש"ך כאן לשיטתו (שם ס"ק א), דאף לרמב"ם מה שכתב שקרובים מן האם פסולים מדבריהם לעדות אין הכוונה דרבנן גמור, אלא ודאי הוי דאורייתא, ורק כיוון שנלמד מדרשה כתב מדבריהם דומיא דקניין כסף דקידושין, שכתב הרמב"ם שהוא מדבריהם, וודאי עיקרו דאורייתא רק אינו בכלל תרי"ג מצוות, שלא נכתב להדיא. וקשה, דלכאורה סותר הש"ך את הבנתו (יו"ד סימן רסט) ברמב"ם, דאין אחווה מן האם מהתורה, ולכן רק בתאומים שנולדו כאחד יש אחווה מהאם מהתורה.

וה"באר היטב" (שם ס"ק ב ו-ז) יישב את קושיית הש"ך על ה"בית יוסף", והבין שבאמת לרמב"ם קרובי האם פסולים לעדות רק מדרבנן, ועל-פי זה אפשר להבין את ספק ה"בית יוסף" ופשיטת ה"דרכי משה", שהרי אחים שהורתם אינה בקדושה ולידתם בקדושה הם אחים רק מהאם. ואפשר שדווקא בישראלים אחים מהאם, שגזרו רבנן לפסולם לעדות, אטו אחים מאב, אך באחים מהאם שהורתם אינה בקדושה ולידתם בקדושה אין לגזור, דאין בהם היכי תימצי של אחווה מהאב. וכן ב"תומים" (שם ס"ק ו) כתב:

אבל להליץ בעד רבנו הגדול הב"י י"ל דסבירא ליה כרמב"ם, דקרובי האם מדרבנן, והיינו דגזרו אטו קרובי האב, וזה בישראל, דיש מציאות לקרובי האב. אבל בגר, דליכא מציאות לקרובי אב, אף לקרובי אם לא גזרו כלל. ואדרבה, הניחו כן כדי להבדיל בין גרים לזרע עמוסים.

אך נראה שדברי ה"באר היטב" וה"תומים" בהסבר ה"בית יוסף" קשים, משום שלא נזכר ב"בית יוסף" שאחים מהאם הם פסולים עדות מדרבנן לרמב"ם. בלשון ה"בית יוסף" נראה שהספק אינו בהלכות עדות – אם גזרת רבנן לפסול אחים מהאם לעדות היא דווקא בישראלים או גם בגרים, אלא בהלכות גרים – אם ולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה הוא גר, ושייך בו המושג "גר שנתגייר כקטן שנולד דמי", או שנולד לאם יהודייה.

ה"בית יוסף" מסתפק אם דברי אמימר, שגרים אחים מן האם הם כקטן שנולד, שייכים רק היכא שהורתם ולידתם אינה בקדושה, או שגם כשהורתם אינה בקדושה ולידתם בקדושה, וכלשונו: "ולישנא הכי דייק דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, אלמא הורתו ולידתו שלא בקדושה", אך במקום אחר כותב: "ולישנא נתגייר שייך אפי' נתגיירה אמו כשהיתה מעוברת", וצ"ע.

נראה שספקו של ה"בית יוסף" הוא שכיוון שוולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה אין לו אחווה מהאם מהתורה, ואף שרבנן גזרו בהם שניות אפשר שלעדות הם כשרים, דעדות לבית דין מסורה ואין צריך לגזור, או שאף לעדות גזרו.

סיכום

לרוב הראשונים, ולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה נידון כבן גרים ואינו צריך לעבור תהליך גיור. זוהי שיטת רש"י (יבמות צח. ד"ה נשא אחותו מהאם), הרמב"ן והרשב"א (יבמות צז: ד"ה א"ב) – כפשט הסוגיה (יבמות צז:), שאחים מהאם שהורתם אינה בקדושה ולידתם בקדושה יש להם אחווה מהתורה וחייבים משום אשת אח.

ולפי זה נצטרך להידחק בסוגיה (יבמות עח.) ולהסביר את הצורך בתהליך גיור על-ידי טבילה כגרנ"ט, שזהו דין מיוחד בקבלת מצוות, או כ"חזון איש", הסובר שלעניינים מסוימים יש צורך בטבילה משל עצמו.

אך לרמב"ם (ובמיוחד להבנת ה"בית יוסף" בו) נראה שוולד כזה הוא גר גמור, כפשט הסוגיה האומרת שהוא צריך טבילה, וכהבנת ר' עקיבא אייגר. לשיטתו, אין לו אחווה מהאם מהתורה, כגר קטן שנולד⁷². ומסתפק ה"בית יוסף" אם להכשירו לעדות אף

⁷² ולפי זה הרמב"ם (איסורי ביאה פרק יד הל' יב) שציטט מהגמרא (יבמות צז:): שיש אחווה מהאם מהתורה קאי דוקא בתאומים, וכהבנת הש"ך.

מדרבנן (כיוון שברור שמהתורה אין לו אחווה כלל), ואם בת כזאת שנישאת לכהן תצא כדין גיורת ולא כבת גיורת, כפי שדייק הרמב"ם.

נספח – דינו של וולד שנוולד לאם פונדקאית

הפוסקים בימנו דנו באם פונדקאית, היינו שמפרים ביצית של אשה אחת ומשתילים את העובר ברחמה של אישה אחרת. דנו הפוסקים⁷³ אם לייחס את הוולד אחר בעלת הביצית או אחר האם הפונדקאית.

הדין המרכזי הוא לעניין איסורי עריות, אם הוולד אסור באחותו מבעלת הביצית או מהאם הפונדקאית (מובן שאם נלך אחר האם הפונדקאית לא קיים החשש שיישא בטעות את אחותו מהאם), וכן הדין לעניין גיור, כגון אם בעלת הביצית היא גויה והאם הפונדקאית היא יהודייה – אם צריך גיור.

אין בכוונתנו להכניס ראשו בין ההרים, אך רק נאמר שהספק ביחס לוולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה אם הוא בן גרים, הוא בעצם ספק מהו הגורם הדומיננטי – ההריון או הלידה. אם הוא ההריון, הוולד יהיה גר בעצמו, שהרי הורתו אינה בקדושה; אך אם הוא הלידה, הוולד יהיה בן גרים. זהו בדיוק הדין של הפוסקים במקרה זה: מה דומיננטי לייחוס – בעלת הביצית או האם הפונדקאית.

הסוגיה (יבמות צו): שוולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה אסור באחי האם היא ראייה גדולה לכך שהוולד מיוחס אחר האם הפונדקאית, וכפי שהוכיח הגר"ז⁷⁴ במאמרו⁷⁴, שהוולד יהיה אסור בקרובי האם הפונדקאית ולא בקרובי בעלת הביצית, וזה יהיה כדרכם של הגר"ט וה"חזון איש". אך לדרכו של ר' עקיבא אייגר דיון זה תלוי במחלוקת אם "עובר ירך אמו", והסוגיה (יבמות צו): היא רק לדרך ש"עובר ירך אמו"; לכן נצטרך לחשוש ולייחס את הוולד לבעלת הביצית וגם לאם הפונדקאית, והוולד יהיה אסור בקרובים של שתיהן.

אמנם מהסוגיה (יבמות עה) מבואר שמכל מקום וולד שהורתו אינה בקדושה ולידתו בקדושה צריך לעבור תהליך גיור (שם בסוגיה התהליך הוא טבילת אמו), ועל כן אם בעלת הביצית היא גויה, אף שהאם הפונדקאית היא יהודייה יצטרך הוולד לעבור תהליך גיור. לדעת הגר"ט גיור זה נצרך רק לעניין קבלת מצוות, ולא לעניין כניסה לעם ישראל; לדעת ה"חזון איש", אף שלכל העניינים אחרים הוא מיוחס לגמרי לאם הפונדקאית, לעניין גרות אמרו חכמים שצריך גיור בעצמו; ולדעת ר' עקיבא אייגר הגיור נצרך מעיקר הדין למאן דאמר "עובר לאו ירך אמו".

⁷³ עיין ב"חיות בנימין" (ב סימן סח), במאמרו של הגר"ז גולדברג שליט"א ("תחומין" ה עמ 248) ובשו"ת "מאהלה של תורה" לרב יעקב אריאל (א עמ' 348).

⁷⁴ שם.